

მიხეილ ქართველიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო
mikheil.kartvelishvili@tsu.ge

**ქართული საისტორიო მეცნიერების
მნიშვნელოვანი შენაძენი**

**რეცენზია ნიშნზე: კ. სურგულაძე, ი. ბარამიძე, ხ.
დიასამიძე, თ. კოკალეიშვილი. კათოლიკობა და
კათოლიკეები საქართველოში XIX-XXI სს. (ისტორია,
კულტურა, თანამედროვეობა). გამომცემლობა
“უნივერსალი”, თბილისი, 2022**

საქართველოსა და რომის კათოლიკური ეკლესიის ურთიერთობები საუკუნეებს ითვლის, რაც მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენს ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში.

აღნიშნულ ურთიერთობათა შესწავლას ასევე ხანგრძლივი ისტორია აქვს, რომელიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული ქართულ საისტორიო მეცნიერებასთან და მის განუყოფელ ნაწილს შეადგენს. ამ მიმართულებით დაიწერა მნიშვნელოვანი მონოგრაფიები, დაცულ იქნა საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები, დაიბეჭდა სამეცნიერო თუ სამეცნიერო-პოპულარული ნაშრომები. სათანადო აკადემიური კომენტარებით გამოიცა საინტერესო საარქივო დოკუმენტები და მასალები.

მიუხედავად აღნიშნულისა, ეს იმას ნამდვილად არ ნიშნავს, რომ ამ მიმართულებით სამეცნიერო კვლევის გაგრძელებას პოტენციალი არ გააჩნია. სავსებით ლოგიკურად მიგვაჩნია, აქამდე არსებული მასალების ახლებური გააზრება. გარდა ამისა, ძალიან ბევრი საინტერესო და მნიშვნელოვანი აქამდე უცნობი საისტორიო წყარო ჯერ კიდევ გამოვლენასა და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანას ელოდება.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში ქართული და კათოლიკური სამყაროების ურთიერთობებზე ბევრი დაიწერა, თუმცა აღნიშნული კვლევები გვითვებდა ერთგვარ უკმარობის განცდას, რადგან ნაშრომთა აბსოლუტური უმრავლესობა იწერებოდა და და დღემდე იწერება XIII-XVIII საუკუნეების ისტორიის შესახებ, შესაბამისად მეცნიერთა

ყურადღების მიღმა რჩებოდა XIX-XX საუკუნეების ისტორია, რომელიც თავისი მრავალფეროვნებითა და მნიშვნელობით არაფრით არ ჩამოუვარდება წინა პერიოდს.

აღნიშნული ვაკუუმის შევსებას ისახავს მიზნად ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა (კახაბერ სურგულაძე, ირაკლი ბარამიძე, ხათუნა დიასამიძე, ტატიანა კოპალეიშვილი) მიერ დაწერილი ერთობლივი მონოგრაფიული გამოკვლევა „კათოლიკობა და კათოლიკეები საქართველოში XIX-XXI სს. (ისტორია, კულტურა, თანამედროვეობა, რომელიც Ի-ԻԻ წელს გამოიცა და შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული ამავე სახელწოდების პროექტის [FRE17-IV]) ფარგლებში მომზადდა.

ნაშრომში გამოკვეთილია მეტად საინტერესო მონაკვეთები. თავდაპირველად, წიგნის პირველ ნაწილში ავტორები განიხილავენ ისეთ მნიშვნელოვან საკითხს, როგორიც არის კათოლიკეების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში, სადაც საუბარია თუ რა ასახვა ჰპოვა ამ საკითხმა ჩვენს ეროვნულ მწერლობაში, რა გზით შემოიდიოდა კათოლიკურ სამყაროსთან დაკავშირებული ტერმინები ქართულ სინამდვილეში და რა თავისებურებებით გამოირჩეოდა იგი, რაც ავტორთა სამართლიანი დასკვნით ეპოქის შესაბამის საისტორიო აზროვნების ანარეკლს წარმოადგენდა (გვ. 13).

ნაშრომის შემდგომ მონაკვეთში განხილულია კათოლიკურ სამყაროსთან საქართველოს ურთიერთობის სათავეების საკითხი, სადაც მსგავსად ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული მოსაზრებისა (მ. თამარაშვილი, მ. პაპაშვილი) სარეცენზიო წიგნის პატივცემული ავტორებიც ამ ურთიერთობებს VI საუკუნიდან იწყებენ, თუმცა არსებული წყაროებისადმი ფრთხილ და კრიტიკულ მიდგომას იჩენენ. ასეთივე დამოკიდებულება ჩანს, გიორგი მთანმინდელის კათოლიკურ სამყაროსთან კუთვნილებასთან დაკავშირებითაც, რომელიც ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს.

ავტორებმა საკითხის მნიშვნელობიდან გამომდინარე საგანგებო ყურადღება დაუთმეს კათოლიკობის გიორგი ბრწყინვალეს ეპოქის საქართველოში შესწავლას, სადაც გადასინჯულია ქართველ მეცნიერის, ნუგზარ პაპუაშვილის მოსაზრება 1329 წელს ქალაქ სმირნიდან თბილისში კათოლიკეთა საეპისკოპოსო კათედრის გადმოტანის შესახებ, რომლის მიზეზადაც ხსენებული ავტორი აღორძინებული ქვეყნის არსებობას ასახელებს, რასაც ჩვენი სარეცენზიო ნაშრომის ავტორები საფუძვლიანად აკრიტიკებენ და მის უსაფუძვლობაზე საუბრობენ. ამ მონაკვეთში ასევე სამართლიანად არის გაკრიტიკებული მიქაელ თამარაშვილის მოსაზრებაც, რომელიც XIV საუკუნეში

საქართველოში კათოლიკობის განსაკუთრებულად წარმატებულად გავრცელების შესახებ საუბრობს, სარეცენზიო წიგნის ავტორთა მართებული დასკვნით ერთი ცნობის გარდა „სხვა რამ საბუთი მითითებულ წიგნში არაა მოყვანილი, შესაბამისად შორს მიმავალი დასკვნების გაკეთების საფუძველი არ გვაქვს“ (გვ. 28).

წიგნში ცალკე მონაკვეთი ეთმობა კათოლიკობის ისტორიას საქართველოში XV-XVIII საუკუნეებში, სადაც საუბარია ამ პერიოდში კათოლიკე მისიონერების საქმიანობაზე ჩვენს ქვეყანაში, მათი ურთიერთობები სამეფო ხელისუფლების წარმომადგენლებთან და მათი კონკრეტული მიზნები და ამოცანები.

საგანგებო მონაკვეთად არის გამოყოფილი XIX საუკუნესა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართველ კათოლიკეთა მდგომარეობა, რომელზე მსჯელობასაც ჩვენი პატივცემული ავტორები ერეკლე II-ისა და გიორგი XII-ის დამოკიდებულებების გაანალიზებით იწყებენ. ეს საკვებით სწორი და ლოგიკური მიდგომაა. საინტერესოდ არის ნაჩვენები თუ რა შეიცვალა საქართველოში რუსეთის გაბატონების შემდეგ, როდესაც მეფის რუსეთის ხელისუფლებამ აქტიური ბრძოლა გამოუცხადა კათოლიკურ ეკლესიის წარმომადგენლებს. ნაშრომის ამ ეპიზოდში კარგად ჩანს ის ევოლუცია, რომელაც კათოლიკური სამყაროსადმი რუსულ მმართველობას ჰქონდა, რაც კონკრეტულ გამოხატულებას ჩვენ ქვეყანაშიც ჰპოვებდა.

ნაშრომის შემდეგი თავია „ქართველი კათოლიკეების როლი ქართულ ეკონომიკასა და კულტურაში“, სადაც საუბარია ძმები ზუბალაშვილების ფართო მასშტაბის ქველმოქმედებაზე, მათ როლზე ქვეყნის ფინანსურ დაწინაურებაზე. საგანგებო ყურადღება ექცევა ივანე გვარამაძის მრავალმხრივ კულტურულ მოღვაწეობას და ისტორიკოს მიხეილ თამარაშვილის მნიშვნელოვან სამეცნიერო საქმიანობას, რომელმაც განსაკუთრებული როლი შეასრულა ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარებაში, შემოიტანა რა აქამდე უცნობი საისტორიო მასალა, რამაც ჩვენი თვალსაწიერი კიდევ უფრო გააფართოვა და შესაძლებლობა მოგვცა ბევრი რამ სხვანაირად დაგვეჩინა.

განსაკუთრებით საინტერესოა ნაშრომის ის მონაკვეთი, რომელიც ქართველ კათოლიკე მოღვაწეს შალვა ვარდიძეს ეძღვნება. სარეცენზიო წიგნის ავტორები მას „დავინწყებული გმირად“ იხსენიებენ და ეს მართებულიც არის, რადგან ამ პიროვნების შესახებ ჩვენ მხოლოდ ფარგმენტული სახის ინფორმაციები გვქონდა. აღნიშნული წიგნის ავტორებმა კი უკვე არსებულ მასალას საინტერესო დოკუმენტები შეჰმატეს და წარმოგვიდგინეს პიროვნება, რომელიც მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე იბრძოდა და იღწვოდა ქართული საქმის აღორძინებისათვის დედამიწის რომელ კუთხეშიც არ უნდა ყოფილიყო იგი. შალვა ვარდიძე ნამდვილად იმსახურებდა და

იმსახურებს სათანადო დაფასებას, შესაბამისად მისი მოხვედრა ამ წიგნში განსაკუთრებულად დადებით მომენტად უნდა შევაფასოთ.

წიგნის ავტორები საგანგებოდ ჩერდებიან ბათუმის ღვთისმშობლის უბნოდ ჩასახვის ეკლესიის ისტორიაზე, ეს ტაძარიც აქამდე საგანგებო მეცნიერული კვლევის ობიექტი რამდენადაც ჩვენთვის არის ცნობილი არ გამხდარა და ამჯერად საინტერესოდ არის მოთხრობილი მისი დაარსების ისტორია, მსჯელობა მნიშვნელოვან აქამდე უცნობ წყაროებზეა დაფუძნებული და დასკვნა-შეფასებებიც შესაბამისად დამატებულია.

მონოგრაფიაში სათანადო ყურადღება ექცევა კონსტანტინოპოლის (სტამბოლი) ქართულ კათოლიკურ სავანეს, რომელიც მრავალი ათწლეულის მანძილზე უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებდა საქართველოს კულტურული თუ პოლიტიკური განვითარების საქმეში.¹ როგორც სარეცენზიო წიგნის ავტორები გვამცნობენ მათი „წინამდებარე პუბლიკაცია ისტორიოგრაფიაში სავანის გარშემო არსებული მასალების ერთ სივრცეში თავმოყრის ერთ-ერთი ცდაა“ (გვ. 12), რაც მათდა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ საკმაოდ საინტერესოდ არის შესრულებული. უბრალოდ სასურველი იქნებოდა ავტორებს განეხილათ ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორ, პროფესორ ავთანდილ ნიკოლეიშვილის მნიშვნელოვანი და საინტერესო მონოგრაფია „ქართული კულტურის კერა და ქართველები თურქეთში“, სადაც ამ საკითხთან დაკავშირებით მეტად საინტერესო მოსაზრებებია გამოთქმული. აქვე დეტალურად არის საუბარი აღნიშნული მონასტრის საქმიანობის შესახებ -1918 წლებში. წიგნში ავტორთა მსჯელობა სამეცნიერო სიახლეებს შეიცავს, რაც უაღრესად მისასალმებელია.

წიგნში საგანგებოდ არის გამოყოფილი ქართველი კათოლიკეების მდგომარეობა საბჭოთა საქართველოში, სადაც ყურადღება გამახვილებულია რელიგიური პოლიტიკაზე, რეპრესიებსა და ტერორზე. ზოგადად ქართული ისტორიოგრაფიაში, როდესაც საბჭოთა ათეისტურ პოლიტიკაზეა საუბარი განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა მის რეპრესიულ დამოკიდებულებას მართლმადიდებელი ეკლესიისადმი, ეს მიდგომა მარტივად ასახსნელია, კომუნისტური რეჟიმი სწორედ განსაკუთრებული სისასტიკით მას შეეხო, მაგრამ

1 * აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ 2017-2024 წლებში ქართულმა სამეცნიერო საზოგადოებამ მიიღო ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის მიერ ისტორიის დოქტორ როინ მალაყმადის რედაქციით გამოცემული შესანიშნავი წიგნის “წერილები სტამბოლის ქართული სავანიდან”, პირველი, მეორე და მესამე ტომი, სადაც დაბეჭდილია უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი დოკუმენტური მასალა. ჩვენ ამ გამოცემას საგანგებო წერილი უკვე მივუძღვნით, ამიტომ ახლა მასზე დეტალურად არ შევჩერდებით მხოლოდ იმას ვიტყვით, რომ აღნიშნულ სამტომეულს მისი მნიშვნელობიდან და მასშტაბურობიდან გამომდინარე ნამდვილად შეიძლება ეპოქალური ენოდოს

ეს იმას არ ნიშნავს, რომ საქართველოში არსებული რელიგიური უმცირესობები დალხენილ მდგომარეობაში იყვნენ, საჭიროა მათი მდგომარეობის გაანალიზება. სწორედ ამიტომ ავტორთა გადაწყვეტილება შეესწავლათ ეს საკითხი მისასალმებელია. უბრალოდ სასურველი იქნებოდა ავტორები თუ დაახასიათებდნენ თუ როგორ იცვლებოდა რელიგიური პოლიტიკა საბჭოთა პერიოდში კათოლიკური ეკლესიისადმი და რამდენად ახდენდა გავლენას ეს ყველაფერი ქართველ კათოლიკეთა მდგომარეობაზე.

ნაშრომის ბოლო თავია „რომის კათოლიკური ეკლესიისა და საქართველოს ურთიერთობა XX-XXI ს-ის მიჯნაზე“, სადაც საუბარია იმ ურთიერთობაზე, რომელიც პოსტსაბჭოთა პერიოდში განვითარდა. ავტორები მსჯელობას XX საუკუნის 70-80-იანი წლებით იწყებენ, როდესაც ცივი ომის პირობებში აშკარა ხდება ურთიერთობების დათბობა და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა და რომის კათოლიკური ეკლესიის ურთიერთობები უფრო მჭიდროვდება. ასევე საუბარია იმაზეც, რომ ერთ-ერთი პირველი ქვეყანა, რომელმაც 1992 წელს საქართველოსთან დიპლომატიური ურთიერთობა დაამყარა სწორედ ვატიკანი იყო. საუბარია რომის პაპების იოანე-პავლე მეორისა და ფრანცისკეს შესაბამისად 1999 და 2017 წლებში საქართველოში სტუმრობაზე, ვატიკანის წარმომადგენლობის მიერ ჩვენ ქვეყანაში გატარებულ საგანმანათლებლო პოლიტიკაზე. ეს ყველაფერი ძალიან კარგია, მაგრამ სასურველი იქნებოდა თუ ავტორები ყურადღებას მიაქცევდნენ იმ ფაქტს, რომ ზვიად გამსახურდიას მმართველობის პერიოდში 1991 წლის 17-18 მაისს საქართველოში სტუმრად იმყოფებოდა დელეგაცია რომის პაპის ნუნციუს, არქიეპისკოპოს ფრანჩესკო კოლასაუნის მეთაურობით, რომელიც შეხვდა საქართველოს პირველ პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას და სრულიად საქართელოს კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ს, რასაც შეეხო თსუ დოქტორანტ გიორგი ბუცხრიკიძის სტატია „ურთიერთობები საქართველოსა და ვატიკანს შორის 1990-იანი წლების დასაწყისში“, რომელიც დაიბეჭდა კრებულში „ზვიად გამსახურდია: პოლიტიკა, მეცნიერება, ლიტერატურა“ (თბილისი, 2020).

აუცილებლად უნდა აღნიშნოს ისიც, რომ ნაშრომს თან ახლავს ვრცელი ინგლისურენოვანი ანოტაციები (გვ. 391-393), რაც საკითხით დაინტერესებულ უცხოელ მკითხველს შესაძლებლობას აძლევს წარმოადგენა იქონიოს, ამ მიმართულებით არსებულ კვლევებზე, რასაც დიდი სამეცნიერო და შემეცნებითი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს განსაკუთრებით თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც ჩვენი ქვეყნის ისტორიის გაშუქებას საერთაშორისო მასშტაბით განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დავუთმოთ.

მნიშვნელოვან ფაქტად მიგვაჩნია ისიც, რომ ავტორებმა მონოგრაფია მიუძღვნეს გამოჩენილი ქართველი საზოგადო

მოღვაწის, ქველქომედისა და მრავალმხრივი პიროვნების – პავლე ზაზაძის ხსოვნას.

დასასრულს, გვსურს დამატებითი შენიშვნის სახით, რომელსაც მხოლოდ და მხოლოდ სურვილის ხასიათი აქვს, აღვნიშნოთ, რომ ვფიქრობთ კარგი იქნებოდა თუ პატივცემული ავტორები ნაშრომის ბოლოს დასკვნის სახით შეაჯამებდნენ თავიანთ კვლევას. გარდა ამისა, წიგნი მოიგებდა თუ მას თანდართული ექნებოდა პირთა და გეოგრაფიულ სახელთა საძიებლები, ეს მკითხველს რამდენადმე გაუადვილებდა სასურველი ინფორმაციის მოიძიებას.

მიუხედავად ამისა, რეცენზიაში აღნიშნული სურვილები სრულებითაც არ აკნინებს ავტორთა კოლექტივის (კახაბერ სურგულაძე, ირაკლი ბარამიძე, ხათუნა დიასამიძე, ტატიანა კოპალეიშვილი) მიერ შესრულებულ მნიშვნელოვან საქმეს. სრულიად აშკარაა, რომ შესრულდა მნიშვნელოვანი კვლევა, რომელიც დარწმუნებული ვართ ბიძგს მისცემს ამ მიმართულებებით კვლევების გააქტიურებასა და გაღრმავებას, ეს წიგნი კი დარჩება ნაშრომად, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის საკითხით დაინტერესებული სამეცნიერო თუ ფართო მკითხველი საზოგადოება.